

UOT 159.9

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ümumi psixologiya
kafedrasının dosenti, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-3762-8745>
E-mail: dos.m.aliyev@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(2\).214-221](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(2).214-221)*

İNTİHAR (SUİSİD) ANLAYIŞI VƏ ONUN MAHİYYƏTİNİN PSIXOLOJİ TƏHLİLİ

Магєррєм Сабир оғлы Алиєв

*доцент кафедры Общей психологии Азербайджанского Государственного Педагогического
Университета,
доктор философии по психологии*

ПОНЯТИЕ САМОУБИЙСТВА (СУИЦИДА) И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЕГО СУЩНОСТИ

Maharram Sabir Aliyev

*associate professor of the department of General psychology at Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of philosophy in psychology*

THE CONCEPT OF SUICIDE AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF ITS ESSENCE

Xülasə. Məqalədə “intihar” (suisid) anlayışının mənşəyi haqqında məlumat verilir, müxtəlif tədqiqatçıların ona verdiyi təriflər şərh olunur. Psixoloji, sosioloji və fəlsəfi elmi istiqamətlərin bəzi nümayəndələrinin intiharla bağlı təsəvvürləri təhlil olunur və onun mahiyyəti aşkar olunur. Bir tərəfdən, bioloji, psixoloji, psixopatoloji və sosioloji yanaşmalar istiqamətində, digər tərəfdən isə, tibbi, sosiomədəni və ekoloji modellər çərçivəsində intihar davranışının mahiyyəti izah olunur. İntiharın 7-li (7 addımlı) preventiv modeli əsasında müvafiq əmələ qərar qəbulu kimi yanaşılmasının irəlidə problemin həlli yönündə perspektivli zəmin hazırlaya biləcəyinə vurğu edilir.

Açar sözlər: intihar, tibbi model, sosiomədəni model, ekoloji model, intiharın 7-li (7 addımlı) preventiv modeli, Qeyri-tarazlıq psixologiyası

Аннотация. В статье приводятся сведения о происхождении понятия «суицид» и комментируются определения, которые давали ему различные исследователи. Анализируются идеи некоторых представителей психологических, социологических и философских научных направлений относительно самоубийства и раскрывается его сущность. Сущность суицидального поведения объясняется, с одной стороны, в рамках биологических, психологических, психопатологических и социологических подходов, а с другой – в рамках медицинских, социокультурных и экологических моделей. Подчеркивается, что подход к соответствующим действиям как к процессу принятия решений на основе 7-шаговой модели профилактики самоубийств может проложить путь к будущим решениям проблемы.

Ключевые слова: самоубийство, медицинская модель, социокультуральная модель, экологическая модель, 7-шаговая превентивная модель суицида, Неравновесная психология

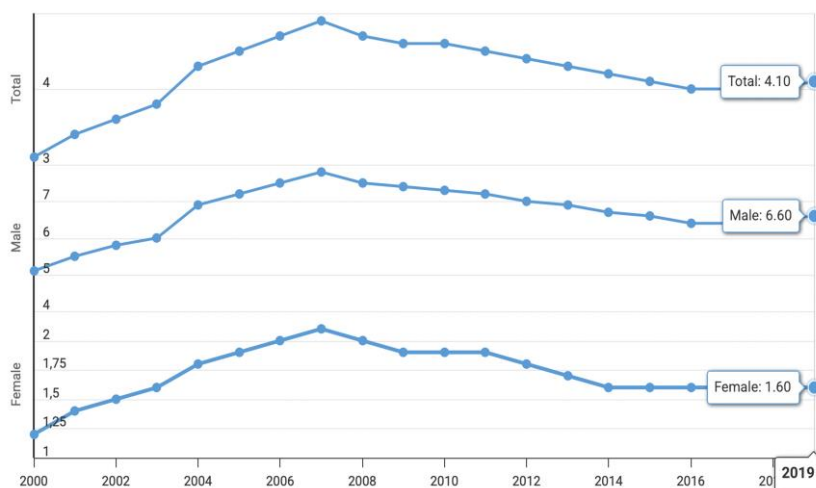
Abstract. The article provides information about the origin of the concept of "suicide" and comments on the definitions given to it by various researchers. The ideas of some representatives of psychological, sociological and philosophical scientific directions regarding suicide are analyzed and its essence is revealed. The essence of suicidal behavior is explained, on the one hand, within the framework of biological, psycho-

logical, psychopathological and sociological approaches, and on the other hand, within the framework of medical, sociocultural and ecological models. It is emphasized that the approach to appropriate actions as a decision-making process based on the 7-step model of suicide prevention can pave the way for future solutions to the problem.

Key words: suicide, medical model, sociocultural model, ecological model, the 7-step model of suicide prevention, Non-equilibrium psychology

Giriş. Müasir dövrdə insanlıq tarixi ən ciddi problemlə – intiharla – qarşı-qarşıyadır. İntiharlar hər dövrdə və əsasən dünyanın hər yerində olub. Lakin yadda saxlamaqda fayda vardır ki, intiharların heç olmadığı məkanlar da vardır. A. Camus (1913-1960) yazır ki, “*Həqiqətdə yalnız bir ciddi fəlsəfi məsələ var – intihar haqqında məsələ. Həyatı yaşamağa əmək sərf etməyə dəyər yoxsa dəyməz fikri ilə bağlı qərar vermək – bu, fəlsəfənin köklü sualına cavab vermək deməkdir*” (1, s. 30). Bu fikir aktuallığını XXI əsrdə də qorumağa davam edir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatına görə, “Hər il 726 000 insan intihar edir və bundan daha çox insan intihara cəhd edir” (2). Azərbaycanda intihardan ölüm səviyyəsi 100000 nəfərə 4.09 [2.39/1.6 (qadın) – 6.5/6.6 (kişi)] əmsal təşkil edir (3; 4) ki, bu, aşağı səviyyə sayılır, baxmayaraq ki, 2018-dən bəri həmin səviyyə +0.06 əmsal artmışdır (3). Aşağıdakı qrafikdə əyani olaraq bu haqda məlumat əldə etmək olar (Şəkil 1):

Şəkil 1. Azərbaycanda intihar ölüm səviyyəsi (100000 əhaliyə) (4)
Ölkəmizdə intihar hallarından ölənlərin sayının kritik həddən (7-dən) az olması

Azərbaycanı intihardan ölüm riski yüksək olan ölkələr siyahısından kənarda tutur. Məlumatla görə, 2023-cü ildə Azərbaycanda intihar edənlərin sayı 620 nəfər olub (5). Deməli, intihar problemi bizdə də aktuallığını qoruyur. Baxmayaraq, o da qeyd olunur ki, 2023-cü ilin ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2024-cü ilin birinci yarımilində intihar hadisələrinin sayı 1,9 %, intihara cəhd hadisələrinin sayı isə 8,9 % azalmışdır (6). Heç təsadüf deyil ki, intihar problemi hər dövrdə müxtəlif tədqiqatçıların araşdırma predmeti olmuşdur. Xüsusilə, nəzərə almaq lazımdır ki, “*intihar gənc insanlar arasında əsas ölüm səbəblərindən biridir. İntihar*

15-34 yaş aralığındakı əhəlinin üç əsas ölüm səbəbindən biridir” (7, s. 38).

Əsas məqsədimiz, ilk olaraq, intihar anlayışına verilən tərifləri ayrı-ayrılıqda təhlil etməkdir. Əlbəttə ki, öncə intihar (suisid) anlayışının etimologiyasını (yun. etymologia – sözün əsl mənası, həqiqət) araşdırmaq problemin mahiyyətinin anlaşılmasına işıq tuta bilər.

İkincisi, intihar anlayışına yüklənən mahiyyətin psixoloji təhlilini vermək müvafiq davranışın əsl səbəblərini aşkara çıxarmağa şərait yarada bilər. İntihar davranışdır, seçimdir, anadangəlmə müdafiə mexanizmidir, yoxsa qazanılmış vərdişdir, ya da tamamilə başqa nədirsə, məsələn,

müəyyən anda qərar qəbuludurmu? Bu suallara cavab vermək mahiyyət etibarilə önəmlidir.

Üçüncüsü, intihar anlayışının izahına mövcud yanaşmalar zəminində alternativ tərif verməklə, fərqli baxış bucağından ona yeni anlam qazandıra bilməkdir. Bu da, öz növbəsində, problemin həlli yolları ilə bağlı yeni istiqamətlər formalaşdırmağa yardımcı ola bilər.

Metod. İntihar (suisid) haqqında ədəbiyyatların, o cümlədən elektron resursların, müxtəlif tədqiqatçıların intiharla bağlı fikir və yanaşmalarının təhlili metodundan istifadə edilmişdir. Təhlil nəticəsində əldə olunan məlumatların sistemləşdirilməsi, təsnif edilməsi və interpretasiyası həyata keçirilmişdir.

Nəticə. Qeyd etməliyik ki, daha çox suisid anlayışına rast gəlirik, ona görə də, biz də bəzi müəlliflərin fikirlərinə qatılaraq, intihar və suisid anlayışlarını sinonim kimi istifadə edirik. Suisid anlayışı intihar və ya özünü öldürmə anlayışlarına görə sanki daha yumşaldıcı (evfemizm – yun. euphemismos, eu – yaxşı + phemi – yaxşı danışmaq) ton daşıyır və öyrənilməsi yaxın tarixi əhatə edir. Ona görə də, intihar anlayışına sinonim kimi suisid anlayışına müraciət edirik. İntihar (suisid) anlayışının təriflərinə nəzər salmaqla yanaşı, onun etimologiyasını araşdırmaq məqsəduyğun olar.

İntihar (suisid) anlayışının etimologiyası və mahiyyəti. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə qeyd edilir ki, “*intihar sözü ərəb mənşəlidir və özünü öldürmək anlamına gəlir*” (8, s. 561).

B. Barraclough və D. Shepherd yazır ki, insanın özünə qarşı törədilmiş ölümünü (*self-inflicted death*) ifadə etmək üçün ingilisdilli cəmiyyətlərdə əsasən **suisid** anlayışı istifadə olunur, lakin bu anlayış ser Thomas Browne (1605-1682) tərəfindən düşünülmüş və ilk dəfə 1643-cü ildə onun “Religio Medici” (“Həkimin dini”) kitabında nəşr olunmuşdur (9). Başqa bir mənbədə bu tarixin 1641-ci il olduğu göstərilir (10, s. 50).

Bir digər mənbədə (Online etymology dictionary-də) qeyd olunur ki, 1650-cı illərdə **suisid** “özünü qəsdən öldürmə”, müasir lat.-dan *suicidium* “intihar”, lat.-dan *sui* “öz-özünü” (yiyəlik hal olan *se* “özü”), Proto-Hind-Avropadan (PIE) *s(w)e* kökündən - *s(u)w-o-* “öz, özünün”, + *-cidium* “qətl”, *caedere*-dən “öldürmək” (PIE kökündən *kae-id-* «vurmaq») kimi tərif edilirdi (11).

“Öz-özünü qəsdən öldürən insan” kəlməsinin anlamı 1728-ci ildə təsdiqini tapmışdır. Anqlo-Latın dilində “intihar edən biri” üçün *felo-de-se*, hərfi mənada, “özünə qarşı günahkar olan biri” termini işlədilir (11).

“The Encyclopedia of Suicide book” (2003) kitabında qeyd olunur ki, “*intihar (suisid)*” sözü nisbətən yeni mənşəlidir. Müəlliflər bildirirlər ki, söz latın mənşəli olsa da, müvafiq akt üçün orijinal vahid latınca söz olmamışdır. Bu fikrin çatdırılması üçün daha çox *sibi mortem consciscere* (“öz şəxsi ölümünü təmin etmək”), *vim sibi inferre* (“özünə şiddət, zorakılıq uygulamak”), yaxud *sua manu cadere* (“öz əlindən düşmək”) ifadələri işlənilməmiş. Əsərdə yazılır ki, suisid sözü ilk dəfə o zaman təzahür etmişdir ki, 1662-ci ildə Edward Philips özünün “New World of Words” kitabında müvafiq sözü “*sui* əvəzliyindən *daha çox sus*, donuz sözündən törəmiş barbar sözlə adlandırmışdır, sanki insan üçün özünü öldürmək – donuz işidir”. Lakin “The Oxford English Dictionary”də iddia edilir ki, **suisid** sözü ingilis dilində ilk dəfə 1651-ci ildə, latınca “öz” əvəzliyi və “öldürmək” feilinin birləşməsi yolu ilə əldə olunmuş müasir latınca olan *suicidium* sözündən əmələ gəlmişdir. Suisid sözü 1752-ci ildə isə Fransada “Dictionnaire de Trevoux”-də üzə çıxmışdır (12, s. xv).

“Merriam-Webster Dictionary”-də suisid sözünün latınca *sui* (yiyəlik hal) – özü + ingiliscə – *cide* sözlərindən əmələ gəldiyi göstərilir (13). Eyni lüğətdə qeyd olunur ki, intihar – həyatın könüllü və qəsdən sonlandırılması aktı yaxud hadisəsidir (13).

Başqa lüğətdə “suisid” sözü birləşincə “özünü öldürmək” kimi tərcümə olunan latınca *sui* və *caedere* sözlərinə parçalanır. Lakin o da göstərilir ki, heç də bütün intiharlar həyatın sonu ilə əlaqəli deyil. Belə misal çəkilir ki, “*Məsələn, ədalətli siyasətçi populyar olmayan mövzuda kütlə qarşısında çıxış edərək, siyasi intihar həyata keçirə bilər*” (14). Həmçinin özünü öldürən insanın intiharçı adlandırıldığı qeyd edilir. İntihar – özünü qəsdən öldürmə, öz əlindən ölüm kimi tərif edilir (14).

“Psixologiya” lüğətində suisid (ing. – özünü öldürmə) – insan tərəfindən qüvvətli ruhi pozuntu halında yaxud psixi xəstəliyin təsiri altında törədilən intihar aktı kimi tərif edilir. İntihar “*müvafiq insan üçün şəxsi həyatının ali dəyər kimi anlamının itirildiyi sərt psixtravmatik si-*

tuasiyaların təsiri altında həyatdan kənarlaşdırmanın dərk edilmiş aktıdır” (15, s. 390).

“Böyük psixoloji lüğət”də qeyd olunur ki, “suisid (lat. sui – öz özünü + caedes – öldürmək) – qəsdən öz həyatına son verməkdir, özünü öldürmədir” (16, s. 642-643).

“İzahlı psixiatrik terminlər lüğəti”ndə “suisid (lat. sui – özünün, caedo – öldürmək) özünü həyatdan qəsdən məhrum etmək” kimi tərif edilir (17, s. 1283).

“Psixiatrik ensiklopedik lüğət”də “intihar (suisidium) (lat. suus – öz, şəxsi u caedo – kəsmək, doğramaq, öldürmək) öz həyatına qəsdən son qoymaq” kimi tərif edilir (18, s. 892).

“Psixoloji ensiklopediya”da Beyçlerin intiharla bağlı ehtimal olaraq suisidal aktların xidmət göstərdiyi əməliyyat funksiyalarına vurğu edən tərfi qeyd olunur: “subyektin həyatına qəsdə cəhd vasitəsilə hansısa ekzistensial problemin həllini axtaran və tapan istənilən davranış intihar adlanır” (19, s. 1260).

R.S. Nemov (1941) “Psixoloji lüğət”də yazır ki, “intihar – insanın özünü həyatdan məhrum etməsidir” (20, s. 386).

“Praktik psixoloqun lüğəti”ndə müəllif yazır ki, “suisid – insan tərəfindən qüvvətli ruhi pozuntu halında yaxud psixi xəstəliyin təsiri altında törədilən intihar aktıdır. Şəxsi həyatın ali dəyər kimi anlanının itirildiyi sərt psixotraumatik situasiyaların təsiri altında həyatdan kənarlaşdırmanın dərk edilmiş aktıdır” (21, s. 457-458). Bu tərif Psixologiya lüğətindəki təriflə təxminən eyniyyət təşkil edir.

“Psixiatrik terminlər lüğəti”ndə intihar (suisid) “özünü həyatdan qəsdən məhrum etmək kimi” tərif edilir (22, s. 47). Bu tərif “İzahlı psixiatrik terminlər lüğəti”ndə verilən təriflə eyniyyət təşkil edir.

İ.A. Poqodin (1974) V.T. Kondraşenkoya istinadən yazır ki, müasir suisidologiyada intihar davranışın mahiyyətini izah etməyə yönəlik dörd əsas yanaşma fərqləndirirlər: 1) **Bioloji yanaşmaya görə**, intihar xəstə orqanizmlərdən qurtulmanın “uyğunlaşma” mexanizmi kimi təkamül xarakterindən, özünü məhv etmənin instinktiv təbiətindən irəli gəlir; 2) **Psixopatoloji yanaşma** bütün intiharçıların ruhi cəhətdən xəstə insan olduğu, suisidal əməlin isə kəskin yaxud xroniki psixi pozuntuların təzahürü olduğu müddəasını dəstəkləyir; 3) **Psixoloji yanaşmaya görə**, suisidal meyllərin yaranmasında psixoloji

faktorlar aparıcı rola malikdir; 4) **Sosioloji yanaşmaya görə**, suisidal davranışın əsasında sosial inteqrasiyanın azalması və davamsızlığı durur, intihar isə istənilən halda yalnız fərdin sosial mühiti ilə qarşılıqlı münasibətləri zəminində anlaşıla bilər, hansında ki, sosial amillər aparıcı rol oynayır (23).

L.N. Yuryeva intiharın mahiyyətinin izah edilməsi ilə bağlı üç modeli – psixopatoloji və bioloji konsepsiyaları özündə ehtiva edən **tibbi model**, sosioloji, psixomədəni və sosiomədəni nəzəriyyələri özünə daxil edən **sosiomədəni model** və müxtəlif psixoloji nəzəriyyələri və yanaşmaları, o cümlədən tanatoloji aspektləri özünə daxil edən **ekoloji model** – ayırd edir (24).

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına (ÜST) görə, “intihar insan tərəfindən qəsdən başlanılmış və törədilmiş əməlin nəticəsidir, hansının ki, ölümcül nəticəsi olacağını o, tam şəkildə dərk edir yaxud gözləyir” (7, s. 37).

Jean-Étienne D. Esquirol (1772-1840) özünün “Əqli xəstəliklər haqqında” (1838) əsərində iddia edir ki, “sübut edib ki”, “intihar, simptomu olduğu əqli xəstəliklərin bütün əlamətlərini təzahür etdirir” və bundan əlavə “insan öz həyatına yalnız əqli dəlilik halında qəsd edir və intiharçılar – dəlilərdir” (25, s. 32).

E. Durkheim (1858-1917) “İntihar. Sosioloji etüd” əsərində (1897) yazır: “İntihar, bizim dediyimiz kimi, gerçəkdə o zaman mövcuddur ki, qurban ölümcül olmalı olduğu aktı həyata keçirdiyi anda onun normal nəticəsini əminliklə bilir. Lakin bu əminlik az və ya çox ola bilər. Bəzi şübhələri daxil edin və siz intihar deyil, ancaq ona yaxın dogma olan yeni fakt əldə edə bilərsiniz, belə ki, onlar arasında yalnız dərəcə fərqi mövcuddur” (26, s. xliii).

N.A. Berdyayev (1874-1948) “İntihar haqqında. Psixoloji etüd” (1931) əsərində yazır ki, “İntihar psixoloji hadisədir və onu anlamaq üçün özünə qəsd etmək qərarı almış insanın ruh halını başa düşmək lazımdır. İntihar həyatın xüsusi, istisnai anında baş verir, o zaman ki, qara dalğalar ruhu doldurur və istənilən ümid işığı itirilir. İntihar psixologiyası, hər şeydən əvvəl, ümitsizlik psixologiyasıdır” (27, s. 10-11).

K. Menninger (1893 – 1990) “İnsan özünə qarşı” (1938) əsərində qeyd edir ki, “Psixologiya nöqtəyi-nəzərindən intihar çox mürəkkəb, kompleks hadisədir və onu sıradan, təsadüfi, impulsiv, məntiqi yaxud əksinə, anlaşılmaz əməl

kimi eyniləşdirmək olmaz” (28, s. 26). “İntihar üç ayrılmaz elementi nəzərdə tutan spesifik ölüm növü kimi təsnif etmək olar: ölüm elementi, öldürmə elementi və qətl qurbanı olmaq elementi” (28, s. 29).

Edwin S. Shneidman (1918-2009) “İntiharçının ruhu” (1991) kitabında yazır ki, “*Mən belə düşünürəm: təxminən bütün hallarda intihara gətirən xüsusi növ ağrıdır – psixi ağrıdır, hansını ki, mən ruhi ağrı (psychache) adlandırırım. Öz növbəsində, o, frustrasiya yaxud təhrif olunmuş psixoloji tələbatlarla doğulur. Başqa sözlə, intihar, ilk növbədə, insanın ruhunda baş verən dramdır*” (29, s.124-125).

C.A. Soper “Təkamül psixologiyası” (2018) kitabında qeyd edir ki, “*İntihar, görünür ki, dəyişkən, irsi əlamətdir, özündə təkamül tapmacasını ifadə edir, belə ki, ölü olmaq, xüsusilə öz əlindən ölü olmaq, görünür öz ardınca ciddi uyğunlaşma məsrəfləri gətirir*” (30, s. 9). Müəllif həmçinin vurğulayır ki, “*Birincisi, suicidalıq, görünür ki, üç vasitə – dəyişkənlik, irsiyyət və reproduktiv uyğunlaşmaya diferensial təsiri – təklif edir – hansının ki, köməylə təbii seçmə, gözlənilməli kimi, intihara daha az meylli nəslə sistematik üstünlük verməklə qalib gələcək. ... İkincisi, biz belə nəticə çıxara bilərik ki, bu əlamətin hərtərəfliliyindən dolayı ibtidai dövrdən bəri suicidallığın potensialı insan növündə bu şəkildə dəstəklənmişdir. ... Üçüncüsü isə, intihar, görünür ki, unikal insan davranışdır*” (30, s. 5-8).

S.S. Avanesov (1963) “Könüllü ölüm” (2020) əsərində yazır ki, “*Mahiyyət insan üçün ölümcüldür. Mahiyyətin təsdiqi şəxsi ölümün başlanğıcıdır. Mövcud bir şey kimi mahiyyətə bağlılıq (obsessiya) intihar üçün zəruri şərtidir; artıq fəlsəfi öyrənilməyə açıq olmayan (çünki belə şərtlər mahiyyətə statistik əməliyyatların faktları, predmetləridir) və özlüyündə insanın ekzistensial təşəbbüsü əlindən qaçırdığına işarə edən istənilən hadisə (onun baş verməsi üçün “səbəb”) kafi şərt ola bilər*” (31, s. 381).

Danuta Wasserman (1945) ehtimal edir ki, “*intiharı əzabkeş subyekt tərəfindən icra edilmiş, ixtiyari, dərk olunmuş və məqsədi ölüm olan əməl kimi tədqiq etmək gərəkdir*” (32).

İ.A. Paperno (1952) “İntihar mədəni institut kimi” (1999) əsərində yazır: “*İntihar mədəniyyətdə varlığın fundamental problemlərinə toxunan simvolik akt kimi qavranılır; həm mədəni*

kontekstdə intihar (emosional yaşantı, icra olunmuş ambivalentliklər) süngər misalı müxtəlif mənaları özünə hopdurur və həm də mədəniyyət tarixinin gedişində və mədəniyyətlərarası miqrasiyalar prosesində bu mənalar özünəməxsus mutasiyalara məruz qalır” (25, s. 23).

A.Q. Ambrumova və V.A. Tixonenkonun konsepsiyasına görə, suicidal öz-özlüyündə müxtəlif sosial, psixoloji və patopsixoloji faktorların təsirlərinin integrativ nəticəsini ifadə edir, onun genezisi isə onların nisbətli müəyyən olunur (33).

M.L. Farberə (1912) görə, “*İntihar – özünü şüurlu, qəsdən və cəld şəkildə həyatdan məhrum etməkdir*” (34, s. 14).

T.V. Juravlyova intihara ölümün şüurlu şəkildə seçilməsi kimi qiymət verir. Müəllifin fikrincə, “*İntihar – özünü məhv etmə aktıdır, bu, səbəblərin, niyyətlərin, məqsədlərin, üsulların və mənaların olması ilə xarakterizə olunan könüllü şüurlu hərəkətdir. Bilavasitə məqsədi ölüm olan suicidal davranış insanın bacarıqlı iradəsinin təzahürüdür*” (35, s. 43).

A. Wroblewski qeyd edir ki, “*İntihar seçimdirmi? Seçim nəzərdə tutur ki, intihara meylli insan alternativləri və onlar arasındakıları ağıllı şəkildə nəzərdən keçirir. Əgər ki o, rəşional seçim edə bilsəydi, bu, intihar olmazdı. İntihar o zaman baş verir ki, nə zaman ... başqa variantlar görünür*” (36).

Azərbaycan psixologiyasında suicidal probleminə yeni yanaşma M.S. Əliyev (1977) tərəfindən inkişaf etdirilməkdədir. Belə ki, M.S. Əliyev öz məqaləsində *intiharın 7-li (7 addımlı) preventiv modelini* təklif edir (37). İntiharın 7-li (7 addımlı) preventiv modelinin əsasında fizioloji imkanlarımızın nəzərə alınması kontekstində zaman cizgisi, məntiqi səviyyələr, metaproqramlar, metahallar, psixotiplər və qrammatikanın əsasları durur. Müəllif intiharın qarşısının alınması üçün müvafiq amillərin nəzərə alınmasının vacibliyinə işarə edir. Həmçinin M. Əliyev intihara geri dönüşü olmayan davranış kimi deyil, qərar qəbulu kimi yanaşır (38).

Müzakirə. İntihar (suicid) anlayışının mənşəyi ilə bağlı çoxlu fikir və yanaşmalar olsa da, əksər tədqiqatçının gəldiyi nəticə təxminən oxşardır. Əksəriyyətin fikrincə, suicidal anlayışı latın mənşəlidir və özünü öldürmək anlamını verməkdədir. Bizim dildə işlədilən intihar anla-

yışı isə ərəb mənşəlidir və eyni şəkildə özünü öldürmək mənasını daşıyır.

İntihar (suisid) anlayışına verilən təriflər və şərtlər deməyə əsas verir ki, bu əməl, əsasən, şüurlu, məqsədyönlü və qəsdən törədilmiş akt mahiyyəti daşısa belə, bəzən intihar davranışının şüursuz ola biləcəyinə dair fikirlərə və yanaşmalara da rast gəlmək mümkündür. İstər şüurlu, istərsə şüursuz olsun, əksər hallarda intiharların qarşısını almağın mümkünlüyünə vurğu edilir.

Bəzi tədqiqatçılar kimi, biz də belə düşünürük ki, intihar aktı qərar qəbulu ilə əlaqəlidir, hansı ki, müəyyən məkan və zaman daxilində baş verir. Əgər gərəqli tədbirlər həyata keçirilərsə, dünyada özünü öldürməyə cəhd edən insanların sayı xeyli azalar.

Problemin aktuallığı. İntiharın bütün dünyada əsas ölüm səbəblərindən biri olması və artan qrafik əyrisi ilə gündəmə gəlməsi intihar anlayışının etimologiyasının və mahiyyətinin psixoloji təhlilini aktual edir.

Problemin elmi yeniliyi. İntihar (suisid) anlayışının mənşəyi müxtəlif aspektlərdən araşdırılır, onun mahiyyəti fərqli yanaşmalar və konsepsiyaların, o cümlədən ayrı-ayrı müəlliflərin perspektivindən şərh edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. İntihar (suisid) anlayışının mənşəyi və mahiyyətinin anlaşılmasına yönəlik tədqiqatlar intihar davranışının qarşısının alınması üçün peşəkar proqramların hazırlanmasına şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Камю, А. Творчество и свобода: [Electronic resource] / Сборник. Пер. с франц. / Составление и предисловие К. Долгова. Комментарий С. Зенкина. – М.: Радуга, – 1990. – 608 с. URL: https://vk.com/doc-123642573_442182802
2. Suicide: [Electronic resource] / URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide>
3. Azerbaijan: Health data overview for the Republic of Azerbaijan: [Electronic resource] / URL: <https://data.who.int/countries/031>
4. Azerbaijan Suicide Rate 2000-2025: [Electronic resource] / URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/aze/azerbaijan/suicide-rate>
5. Azerbaijan recorded 620 suicide deaths in 2023: [Electronic resource] / URL: <https://en.apa.az/incident/azerbaijan-recorded-620-suicide-deaths-in-2023-424409>
6. İntihar və intihara cəhd hallarının sayı əhəmiyyətli dərəcədə azalıb: [Electronic resource] / 22.07.2024 URL: <https://genprosecutor.gov.az/az/post/7852>
7. The World Health Report 2001: [Electronic resource] / Mental Health: New Understanding, New Hope. Geneva: – 2001. – 216 p. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42390/WHR_2001.pdf
8. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: [Electronic resource] / Dörd cildə. II cild. – Bakı: "Şərq-Qərb", – 2006. – 792 səh. URL: <https://ebooks.az/az/book/m8JZDsri>
9. Barraclough, B., Shepherd, D. A necessary neologism: the origin and uses of suicide: [Electronic resource] / Suicide Life Threat Behav. 1994 Summer;24(2):113-26. PMID: 8053006. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8053006/#full-view-affiliation-1>
10. Попов, Ю.В., Пичиков, А.А. Суицидальное поведение у подростков: [Electronic resource] / Ю.В.Попов, А.А.Пичиков. – Санкт-Петербург: СпецЛит, – 2017. – 366 с. URL: <https://bekhterev.ru/wp-content/uploads/2020/10/monografija-suicidalnoe-povedenie-u-podrostkov-2017.pdf>
11. Harper, D. (n.d.). Etymology of suicide: [Electronic resource] / Online etymology dictionary. Retrieved January 29, 2025 URL: <https://www.etymonline.com/word/suicide>
12. The Encyclopedia of Suicide: [Electronic resource] / Glen Evans, Norman L. Farberow. – 2nd ed. American Association of Suicidology. – 2003. – 369 p. URL: <https://epdf.pub/the-encyclopedia-of-suicidea029f5d1628f995ae68798e869a7268485899.html>
13. Merriam-Webster. (n.d.). Suicide: [Electronic resource] / In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved January 29, 2025. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/suicide>
14. Vocabulary.com. (n.d.). Suicide: [Electronic resource] / In Vocabulary.com Dictionary. Retrieved January 29, 2025. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/suicide>

15. Психология. Словарь: [Electronic resource] / Под общ. Ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд.: испр. и доп. – М.: Политиздат, – 1990, – 494 с. URL: <https://obuchalka.org/2018021198972/psihologiya-slovar-petrovskogo-a-v-yaroshevskogo-m-g-1990.html>
16. Большой психологический словарь: [Electronic resource] / – 4-е изд., расширенное / Под редакцией Б.Г.Мещерякова, В.П.Зинченко. – М.: Издательский дом: АСТ; АСТ-Москва; СПб; Прайм-Еврознак, – 2009. – 811 с., s. 642-643 URL:<https://spbguga.ru/files/03-5-01-005.pdf>,
17. Толковый словарь психиатрических терминов (около 3000 терминов): [Electronic resource] / Вадим Моисеевич Блейхер и Инна Вадимовна Крук. – Воронеж: Издательский дом НПО «Модэк», – 1995. – 1522 с. URL:https://www.lesjeunesrussisants.fr/dictionnaires/documents/DICTIONNAIRE_RUSSE_DES_TERMES_PSYCHIATRIQUES.pdf
18. Психиатрический энциклопедический словарь: [Electronic resource] / Й.А.Стоименов, М.Й. Стоименова, П.Й.Коева и др. – К.: МАУП, – 2003. – 1200 с. URL: <https://booksmed.info/psixiatriya-psixologiya/3070-psixiatricheskiy-enciklopedicheskiy-slovar-stoimenov-ya.html>
19. Психологическая энциклопедия: [Electronic resource] / Под редакцией Р.Корсини, А.Аурбаха. – СПб.: Питер, – 2006. – 1817 с.: ил. URL: https://vk.com/doc378477371_468742168
20. Немов, Р.С. Психологический словарь: [Electronic resource] / Р.С. Немов. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, – 2007. – 560 с. URL: <https://www.klex.ru/i3f>
21. Головин, С.Ю. Словарь практического психолога (около 2000 терминов): [Electronic resource] / – Минск: Издательский дом: Харвест, – 1998. – 800 с. URL: https://psv4.userapi.com/s/v1/d/445v9K_2TQC891_wrANzJ1VlrOZAW4nNmBqqSGgOUSe_IAi4-LGbZ0GiLzTrwOAMuVpliUsilfVgPzq2Y_j4vbJYMoQRqXerTti06fNcSzg15sJ/Golovin_S_Yu_-_Slovar_prakticheskogo_psikhologa.pdf
22. Соляник, М.А. Глоссарий психиатрических терминов: учебное пособие: [Electronic resource] / М.А. Соляник, А.В. Кидяева, Е.В. Снедков. – СПб.: Изд-во СЗГМУ им. И.И. Мечникова, – 2014. – 64 с. URL:http://szgmu-psychiatry.ru/f/glossarij_psihiatriya_final.pdf
23. Суицидальное поведение: психологические аспекты: [Electronic resource] / учеб. пособие / И.А. Погодин. – 2-е изд., стереотип. – Москва: Флинта, – 2011. – 189 с. URL: https://vk.com/doc10174212_443030135?hash=dRaNDCrRi3MHeWaxBiUgMsboYOzBfeVDb0mdg9gzSJ4
24. Юрьева, Л.Н. Клиническая суицидология: Монография: [Electronic resource] / – Днепропетровск: Пороги, – 2006. – 472 с. URL: <https://www.klex.ru/as4>
25. Паперно, И.А. Самоубийство как культурный институт: [Electronic resource] / – М.: Новое литературное обозрение, – 1999. – 256 с. URL: https://psv4.userapi.com/s/v1/d/XzldlkqkAfUx4PagwD6_HXKOvxekLsh4LnAbgJjE2ZI9KQWXYprBsElEfyXfc1Lb1uxPR0FXrKEdaPAAvtScci6KlPedD9koRtQwnZq8xu18ZpeQ/Paperno_I_Samoubiystvo_kak_kulturny_institut.pdf
26. Durkheim, Émile. Suicide A study in sociology: [Electronic resource] / Translated by John A. Spaulding and George Simpson. Edited with an introduction by George Simpson. – London: Taylor & Francis e-Library, – 2005. – 427 с. URL: <https://www.gacbe.ac.in/images/E%20books/Durkheim%20-%20Suicide%20-%20A%20study%20in%20sociology.pdf>
27. Бердяев, Николай Александрович (1874-1948.). О самоубийстве: Психолог. этюд: [Electronic resource] / Николай Бердяев. – Париж: YMCA-press, 1931. – 45 с.: 19 см. URL:https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000360740/
28. Меннингер, К. Война с самим собой: [Electronic resource] / Пер. с англ. Ю.Бондарева. Серия: Психология. XX век. – Москва: Издательство ЭКСМО-Пресс, – 2000. – 481 с. URL:<https://www.klex.ru/j1e>
29. Шнейдман, Эдвин С. Душа самоубийцы: [Electronic resource] / Пер.с англ. – М.: Смысл, – 2001. – 319 с. URL:https://psv4.userapi.com/s/v1/d/35G9kRT_3bqlpmPtJ5eSUOixOHYYG-ruArjarYvorTgpBOr51-Q33N2sr4UnZoyvPsyPII0BoKnwzSYLDgUiDLpPO3-MesOk4Ib1jxgfB7tQBOyk/Edvin_S_Shneydman_-_Dusha_samoubiytsy_-_2001_Teoria_i_praktika_psikhologicheskoy_pomoschi.pdf
30. Soper, C.A. Evolutionary Psychology: [Electronic resource] / Series Editors: Todd K.Shackelford · Viviana A.Weekes-Shackelford. Springer International Publishing AG, part of Springer Nature. – 2018. – 289 p. URL: <https://www.zlibrary.to/dl/the-evolution-of-suicide-0>
31. Аванесов, С.С. Вольная смерть: [Electronic resource] / Ч. 1. Основания философской суицидологии: монография / С. С. Аванесов. – Изд. 2-е, испр. и доп.; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород: – 2020. – 521 с. URL: https://www.academia.edu/45095767/Вольная_смерть_Free_Death

32. Напрасная смерть: причины и профилактика самоубийств: [Electronic resource] / Ред. Д. Вассерман; пер. Е. Ройне. – М.: Смысл, – 2005. – 310 с. URL: <https://www.klex.ru/738>
33. Амбрумова, А.Г., Тихоненко, В.А. Профилактика суицидального поведения: методические рекомендации. – М.: – 1980. – 24 с.
34. Чхартишвили, Г. Писатель и самоубийство: [Electronic resource] / – М.: Новое литературное обозрение, – 2000. – 576 с. URL: <https://www.booksite.ru/localtxt/tcha/rli/shv/ili/index.htm>
35. Журавлева, Т.В. Суицид – осознанный выбор смерти: философские и психологические аспекты проблемы: [Electronic resource] // Психология и право. 2018(8). №2. С. 35-49. URL: https://psyjournals.ru/journals/psylaw/archive/2018_n2/psylaw_2018_n2_93366.pdf
36. SOS A Handbook for Survivors of Suicide: [Electronic resource] / by Jeffrey Jackson. Published by American Association of Suicidology Washington: – 2003. URL: https://www.crisissupport.org/wp-content/uploads/2015/03/SOS_handbook.pdf
37. Əliyev, M. İntiharın qarşısının alınmasında yeni yanaşma: intiharın 7-li preventiv modeli: [Electronic resource] // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2017. Cild 84, № 4, – s. 192-198 URL: <https://www.arti.edu.az/noduploads/book/elmi-eserler-2017-4.pdf>
38. Əliyev, M. İntihar üsulu ilə düşüncə və zodiak bürclərinin əlaqəsi (Qeyri-tarazlıq psixologiyası kontekstində təhlil): [Electronic resource] // – Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi əsərləri, 2021. Cild 12, № 4, – səh. 432-439 URL: <https://bqu.edu.az/wp-content/uploads/2022/07/BQU-Jurnal-N4-48-2021-oktyabr-Vosstanovlen-1.pdf>

Redaksiyaya daxil olub: 17.02.2025.